

УДК 336.025

Мельник А.О.*, Лось А.**

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АЛЬТЕРНАТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто особливості й проблеми інтеграції України у світовий простір, а саме нелегке завдання – обрати найбільш перспективний напрям зовнішньоекономічної співпраці в умовах світової економічної кризи. Розглянуті перспективи альтернативних інтеграційних напрямів: створення зони вільної торгівлі з ЄС та формування митного союзу з Росією, Білоруссю, Казахстаном.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, митний союз, інтеграція, ЄС, СОТ.

In article features are opened and problems of integration of Ukraine in world open space, namely the hard task - to choose the most perspective direction of the external economic cooperation in the conditions of a world economic crisis. Prospects of alternative integration directions are allocated: creation of a zone of free trade about EU and formation of the customs union with Russia, Belarus, Kazakhstan.

Актуальність дослідження. Глобалізація, глобалізм і антиглобалізм закономірно стали найважливішою, головною темою дискусій сучасного світового суспільства. Недивлячись на характер оцінки глобалізаційних процесів, неможливо заперечити незворотній зв'язок інтеграційних процесів пов'язаних із цим явищем. Складні трансформації, через які проходить Україна, є відображенням всеосяжного глобалізаційного процесу, тих широкомасштабних викликів і перспектив, що їх відкриває сучасний світ. Роль і вага України у сучасному світі визначається державною політикою інтеграції у глобальний простір та усвідомлення власних можливостей і небезпек, що чекають на шляху її реалізації.

Європейські країни у своєму інтеграційному розвитку вже досягли високих результатів – ЄС є економічним союзом, який включає багато країн Центральної та Східної Європи і західних Балкан. В останні роки економічні інтереси цієї потужної організації були спрямовані на підтримання стабільності в країнах-учасниках, а інтеграційні перспективи нових потенційних членів були відкладені на невизначений термін. Світова економічна криза, яка викликала економічні проблеми у ряді європейських країн знову актуалізувала процеси інтеграції, оскільки розширення та заохочення нових партнерів є корисним будь-якому інтеграційному об'єднанню. У випадку з ЄС прагнення до невпинного розширення дало змогу створити величезний ринок, що охопив 500 млн осіб, і допомогло йому вийти на рівень глобального суперництва. ЄС необхідно активно й ініціативно пропонувати інтеграційні можливості своїм найближчим сусідам, аби призупинення інтеграції не призвело до стагнації та регресу [5].

Хмельницький національний університет

** Хмельницький національний університет

Аналіз літературних джерел свідчить про зацікавленість проблемою зовнішньоекономічною інтеграцією України, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема це: А.Гальчинський, В.П'ятницький, З.Варналії, В.Чалий, Ю.Рубан, Б.Данилишин, І.Бураковський та інші [1]. Роботи названих авторів внесли значний вклад у дослідження проблеми та роз'яснення особливостей економічної бази та політичної складової євроінтеграції. Особливу увагу вони приділяють принципу залежності усього інтеграційного процесу від структурно-функціональних змін у світовій економіці, викликаних процесами глобалізації, які не залишили осторонь Україну.

В той же час, питання євроінтеграційного впливу на економічний розвиток незалежної України в умовах світової економічної кризи висвітлене недостатньо. Підтвердженням цієї тези є те, що державний вибір геополітичного курсу, та повноцінна інтеграція незалежної України у світову спільноту декларується здебільшого лише у гучних заявах політиків.

Мета дослідження є визначення пріоритетних напрямів інтеграції України під впливом світової економічної кризи.

Основний зміст дослідження. Відомо, що в Україні знаходиться географічний центр Європи, вона володіє 46-мільйонним населенням та значним економічним потенціалом, а отже є важливою складовою Європейського простору. Але існує ряд чинників, які стримують інтеграцію України. На даному етапі в інтеграційному полі зору України є дві ключові альтернативи:

- зона вільної торгівлі з ЄС, наміри якого є двозначними і непрозорими;
- митний союз з Росією, Білорусією, Казахстаном які, здатні перехопити інтеграційну ініціативу на себе.

Впевнено можна сказати, що настав вирішальний момент для нашої держави, тому що від вибору напрямку подальшої інтеграції залежить майбутнє України, і не лише в економічному вимірі. Співпраця із заходом і сходом життєво необхідна для України, так як товарообіг з Росією та ЄС майже по 30%. Таким чином активний розвиток торговельних стосунків в одному напрямку означатиме загибель для підприємств, експорт яких орієнтований в протилежному напрямку.

Звичайно, поступова інтеграція у обидві митні зони та ефективна співпраця в двох напрямках була б ідеальним варіантом майбутнього розвитку для сучасної України, але нещодавно президент Єврокомісії Жозе Мануелем Баррозу назвав неможливим одночасний вступ України до Митного союзу і створення зони вільної торгівлі з ЄС. В свою чергу президент Російської Федерації Дмитрій Медведєв наголосив, що Україна повинна обирати між євроінтеграцією і входженням в Митний союз.

Таким чином перед Україною постало нелегке завдання – обрати найбільш перспективний напрям співпраці з двох однаково важливих. Для вирішення цієї дилеми необхідно перш за все розуміти значення понять «зона вільної торгівлі» та «митний союз». Тут доцільно повторити головні постулати теорії та практики економічної інтеграції. Її найнижчим рівнем є зона вільної торгівлі (ЗВТ).

Зона вільної торгівлі – це торговий режим між двома чи більше країнами, за умовами якого скасовуються митні збори й тарифи при імпорті товарів походженням із цих країн. На останню складову необхідно особливо звернути увагу: у ЗВТ кожна з країн має власний зовнішній тариф і митну політику щодо третіх країн; режим імпорту без сплати митних зборів та тарифів не поширюється на товари походженням із третіх країн. ЗВТ є торговельним режимом, який не забирає у її країн-членів жодної частки їхнього національного суверенітету, незалежності їхньої зовнішньоторговельної політики. ЗВТ не за-

початковує незворотних інтеграційних процесів між країнами; суперечливим є навіть твердження про те, що ЗВТ впроваджує економічну інтеграцію взагалі – як і будь-який торговельний режим, ЗВТ може бути впроваджена і скасована простим адміністративним рішенням. Україна має схожі приклади у своїй історії, коли функціонуючі ЗВТ, наприклад із прибалтійськими країнами, були запроваджені, а пізніше, у зв'язку зі вступом цих країн в ЄС – ліквідовані. Говорити тут про якусь незворотну чи взагалі інтеграцію не доводиться.

Саме у цьому й полягає різниця між ЗВТ та наступним рівнем економічної інтеграції – митним союзом (МС), який є першою стадією еволюційного інтеграційного процесу між державами, що його створюють. МС – це митні території його країн-членів, де режим вільної торгівлі поширюється не лише на товари походженням із країн, які його складають, а на всі товари, що перебувають на території будь-якої країни-члена, незалежно від їх походження. За умов МС країни-члени відмовляються від власної митної політики та зовнішнього тарифу: встановлюється єдиний митний тариф у торгівлі країн МС з третіми країнами. Товари з третіх країн мають вільний обіг на всій території МС, якщо стосовно них виконано митні формальності та сплачено митні збори і тарифи при перетині єдиного митного кордону МС. Запроваджується поняття внутрішніх кордонів МС – кордонів між країнами-членами, де товари походженням із третіх країн не проходять жодних митних формальностей, не сплачуються ніякі митні збори чи тарифи.

Країни-члени МС вже не виступають у міжнародних торговельних відносинах як самостійні суб'єкти, вони втрачають частку свого національного суверенітету. Щоб управляти єдиним зовнішнім митним тарифом, країни-члени МС змушені впровадити спільну зовнішньоторговельну політику. Більше того – МС має значний вплив на формування бюджету країн-членів, розподіл митних надходжень тощо. Для їх адміністрування найчастіше запроваджується спільний наднаціональний орган, якому надаються повноваження щодо розподілу чи використання митних надходжень відповідно до рішень країн-членів.

Митний союз започатковує незворотні інтеграційні процеси, які впливають не лише на різні сфери економіки, а й на політичні відносини, соціальну сферу, регіональний розвиток, функціонування державних інститутів тощо [6]. А чи готові ми до таких незворотних змін? Важко відповісти адже зараз в Україні існують переважно розрізнені, несистематичні оцінки наслідків її подальшого розвитку. Зона вільної торгівлі з Європейським Союзом передбачає інтеграцію у внутрішній ринок ЄС, в той час як ЗВТ в рамках СНД є суто торговельною угодою, яка не передбачає жодної інтеграції. Як стверджує заступник міністра закордонних справ України, керівник переговорної групи щодо укладення угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі України з ЄС Павло Клімкін ми говоримо про зону вільної торгівлі з Європейським Союзом і протиставляємо її зоні вільної торгівлі з СНД. Це абсолютно різні речі, хоч вони і мають одну назву. Перша, стосується інтеграції, оскільки спрямована на поступову інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС. Зона вільної торгівлі в рамках СНД – це фактично перенесення умов СОТ на весь простір СНД. Ніякої інтеграції в рамках цієї угоди немає це класична торговельна угода, яка до речі стосується тільки товарів і нічого більше. А ЗВТ з ЄС стосується інвестиційних потоків та потоків робочої сили. В більшості випадків умови зони вільної торгівлі поширюються на всі товари, крім сільськогосподарської продукції. Прикладами ЗВТ є НАФТА, АСЕАН та МЕРКОСУР. ЄС також має ЗВТ з країнами Середземномор'я, з Чилі та Мексикою. Зони вільної торгівлі сконцентровані на питаннях доступу до стратегічних ринків, тому часто тут не обов'язкова географічна близькість партнерів. На відміну від складніших форм міжнародної інтеграції, які передбачають, у принципі, наявність спільних кордонів [7].

Україна вже отримала статус країни з ринковою економікою від ЄС і США. Однак реформи, потрібні для ефективного функціонування внутрішнього ринку та глибшої інтеграції до світової економіки, не завершено. Тому, доцільно розглянути перспективи та слабкі сторони створення зони вільної торгівлі з ЄС погалузево.

Сприяння торгівлі. Крім митних тарифів, основні бар'єри для торгівлі українських товарів на ринках ЄС – нетарифні обмеження, такі як невідповідність стандартів продукції, відмінність митної системи та процедур оцінки відповідності промислової продукції. Додатковий бар'єр для українських товарів – преференційні правила походження товарів, які застосовує Європейський Союз.

У рамках переговорів щодо угоди про вільну торгівлю Україна має запропонувати низку заходів, спрямованих на подолання цих нетарифних бар'єрів. Так, українські стандарти можна поступово узгоджувати із загальноєвропейськими, митні процедури – спрощувати згідно з правилами СОТ, використовуючи європейський досвід. Корисною для українських митників була б технічна допомога колег з країн – нових членів ЄС, які недавно пройшли через такі процеси реорганізації. Українська сторона може також розпочати переговори щодо приєднання України до Пан'євросередземноморської території кумуляції, що дасть змогу використовувати сировину походженням з усіх європейських країн у виробничих процесах в Україні і потім експортувати готову продукцію до ЄС за нульовими ставками ввізного мита. Ці дії сприятимуть не тільки лібералізації торгівлі між Україною та ЄС, а й допоможуть поліпшити бізнес-середовище, збільшити обсяги іноземних інвестицій і вдосконалити правила гри на внутрішньому ринку. Найбільший супротив таким заходам можуть створювати виробники промислових товарів, які будуть змушені приймати стандарти (особливо виробники, які експортують переважно до країн СНД, стандарти з якими вже узгоджено), а також чиновники, зацікавлені у збереженні статус-кво (наприклад, митниця в контексті боротьби з корупцією), політики та чиновники, які опікуються Державним бюджетом (через зменшення надходжень від експортного й імпортного мита або витрат, потрібних на реформу системи стандартизації).

Підтримку реформам можна знайти серед українських імпортерів та експортерів, зацікавлених у подоланні нетарифних бар'єрів для торгівлі. Уряд також може використати їхній досвід і знання норм ЄС для подолання перешкод у торгівлі на державному рівні. Можливі економічні втрати від зміни стандартів для виробників буде компенсовано зростанням прибутків експортерів та імпортерів товарів і послуг через зниження бар'єрів зовнішньої торгівлі й ефективнішу роботу української митниці.

Співпраця з українськими виробниками у сфері гармонізації стандартів допоможе уряду заощадити кошти через адаптацію найважливіших стандартів (замість всеосяжної гармонізації). Витрати з Державного бюджету на гармонізацію національної системи стандартів можна частково компенсувати фінансовою та технічною допомогою ЄС. Після завершення процесу гармонізації можливості для експорту українських товарів збільшаться (не тільки до ЄС, а й третіх країн), що суттєво розширить експортний потенціал держави. Спрощення митних процедур потребуватиме витрат на переобладнання та перепідготовку фахівців. Однак комп'ютеризація митниці допоможе подолати корупцію, зменшить витрати за рахунок скорочення штату митниць і сприятиме збільшенню зовнішнього товарообороту.

Торгівля сільськогосподарською та харчовою продукцією і забезпечення безпечності та якості харчової продукції.

Зазвичай більшість позицій сільськогосподарської продукції вилучають з угод про вільну торгівлю з Європейським Союзом. У рамках торгівлі між Україною та ЄС можна

очікувати, що угода покриватиме тільки деякі позиції. Зернові залишатимуться основним видом продукції українського сільськогосподарського експорту до ЄС, тому для України важливо закріпити режим вільної торгівлі цим товаром. Цукор, найімовірніше, буде вилучено з угоди з огляду на високий ступінь протекціонізму в галузі з обох сторін. Експорт продукції тваринництва з України до ЄС матиме обмеження з огляду на невідповідність стандартів. Україна може домовитися про розклад поступового відкриття ринку ЄС мірою досягнення відповідності стандартів. Режим вільної торгівлі також сприятиме розвитку українського плідівництва й овочівництва. На початкових етапах підгалузь потребуватиме державної підтримки задля нівелювання негативних наслідків зростання конкуренції.

Поглиблена вільна торгівля з ЄС може сприяти досягненню такої мети, як підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської та харчової продукції через увідповіднення стандартів захисту здоров'я та інтересів громадян до стандартів ЄС. Тому важливим є включення сільського господарства до угоди і з погляду заходів, що сприятимуть поліпшенню якості товарів через гармонізацію українських санітарних і фітосанітарних стандартів з європейськими, та створення належної інфраструктури (наприклад, лабораторій) для забезпечення ефективної системи контролю за якістю сільськогосподарської та харчової продукції. Досягти цього можна буде завдяки застосуванню “неторгівельних” способів співпраці, а саме через запровадження програм навчання українських сільгоспвиробників, сприяння залученню інвестицій з країн – членів ЄС і використанню технологій та новітньої сільськогосподарської техніки в Україні.

Виробники сільськогосподарської та харчової продукції можуть “недовірливо” поставитися до потреби прилаштування до нових стандартів. Інформаційна кампанія щодо позитивних наслідків (наприклад, можливість виходу на ринки ЄС у майбутньому, поліпшення бізнес-клімату) важлива для запобігання формуванню негативного сприйняття угоди та реформ, що настануть. Найбільший супротив реформуванню системи державного регулювання безпечності та якості харчових продуктів можуть виявляти представники державних органів, що забезпечують регулювання, через скорочення посад і повноважень у результаті створення ефективнішої системи.

Промисловість. Нині більшість галузей промисловості характеризуються позитивною динамікою розвитку, яка переважно визначається сприятливою кон'юнктурою на зовнішніх ринках. Проте залежність від зовнішнього попиту на сировинну продукцію не може слугувати основою економічної стратегії розвитку. Розвиток торгівлі продукцією галузей обробної промисловості (наприклад, машинобудівної, легкої та хімічної) ускладнюється через проблеми невідповідності продукції технічним та іншим стандартам, несприятливого інвестиційного клімату та неефективної системи перетину кордону. Поглиблена вільна торгівля з ЄС сприятиме розвитку промислового виробництва, адже вона передбачатиме уніфікацію стандартів промислової продукції. Перехід до обов'язкової стандартизації не повинен спричиняти великого супротиву виробників продукції цих галузей. Однак деякі зміни – вжиття заходів для “детінізації” виробництва і збуту продукції для легкої промисловості або для комерціалізації винаходів (зокрема в галузі енергозбереження) у хімічній промисловості може зумовити невдоволення груп інтересів. Процес реструктуризації промисловості можна зробити менш болючим для економіки через залучення іноземних інвестицій до модернізації та створення нових підприємств і галузей. Угода про ЗВТ сприятиме входженню українських підприємств до європейського ланцюга виробництва і постачання.

Надання державної допомоги може стати одним з проблемних питань для переговорів, особливо з огляду на позицію груп інтересів, що представляють машинобудівну га-

лузь. Групи вимагають великих перехідних періодів для лібералізації торгівлі в разі відмови від практики надання галузевої допомоги. Компенсувати втрати можуть іноземні інвестиції (для яких потрібно поліпшити умови) та реалізація заходів, що сприятимуть входженню українських підприємств до європейського ланцюга виробництва і постачання.

Металургія. Металопродукція – одна з найважливіших груп товарів, які експортує Україна, зокрема до ЄС. Найбільші проблеми галузі – застарілі основні фонди, низькі якість і валова додана вартість кінцевої продукції. Водночас торгівля металопродукцією обмежена нетарифними бар'єрами, такими як викривлена конкуренція, через надання державної допомоги, несприятливий інвестиційний клімат, недостатньо розвинений ринок фінансових послуг, слабкий захист довкілля. У контексті угоди про поглиблену вільну торгівлю з ЄС можливе усунення цих бар'єрів та обмежень через гармонізацію технічних стандартів та приведення у відповідність регуляторного середовища до стандартів і норм ЄС.

Нині українські металурги, а також виробники залізної руди, і трейдери металобрухту представляють групу інтересів, яка найбільш позитивно ставиться до інтеграції України до європейських і світових ринків. Завдяки гармонізації стандартів і регулювань у рамках угоди про вільну торгівлю можна буде уникнути (або принаймні зменшити кількість) торговельних обмежень і розширити присутність української металопродукції на ринках ЄС.

Водночас українські металурги можуть бути невдоволеними такими негативними наслідками для українських підприємств, як скорочення субсидій у ПЕК і різке зростання собівартості продукції у зв'язку зі збільшенням витрат на сировину та природоохоронні заходи.

Енергетика. Навіть після скасування тарифів на торгівлю енергоносіями українські компанії, які виробляють електроенергію, не матимуть достатньої змоги експортувати продукцію до ЄС через нерозвинену інфраструктуру для торгівлі енергоносіями та відмінність технічних стандартів і правил, за якими функціонують енергетичні ринки ЄС та України.

ЄС може залишити також обмеження на імпорт українського вугілля та нафтопродуктів з огляду на субсидування вітчизняних виробників. Тому розвиток енергетичного сектору в рамках угоди про поглиблену вільну торгівлю вбачають у розбудові транскордонних ринків електроенергії, а згодом у поступовому формуванні єдиного енергетичного ринку з ЄС.

Таких бар'єрів можна позбавитися завдяки гармонізації регуляторного середовища на ринку електроенергетики з правилами ЄС, інтеграції електромереж і забезпеченню безпеки ядерної енергетики. Реформа енергетичного сектору через відмову від практики перехресного субсидування тарифів для побутових споживачів, посилення спроможності НКРЕ до неупередженого регулювання та розбудову інфраструктури з'єднань, яка забезпечуватиме технічну сумісність з електромережею країн – членів ЄС, дасть змогу підвищити ефективність і конкурентоспроможність української енергетики.

Найбільш зацікавленими в реформі будуть українські виробники та експортери електроенергії, тому що позитивні наслідки для них (доступ на ринки ЄС) перевищать негативні (витрати на модернізацію). Побутові та промислові споживачі електроенергії, вірогідно, опиратимуться реформам у зв'язку з підвищенням цін на послуги. Завдяки інформаційно-роз'яснювальним кампаніям можна запобігти формуванню негативного сприйняття реформи енергетичного сектору (населення отримуватиме якісні послуги, промислові споживачі зможуть обирати постачальника).

Транспорт. Попри лібералізацію торгівлі, яка відбулась після вступу України до СОТ, важливі сегменти транспортного сектору не включено до структури СОТ і Загальної угоди про торгівлю послугами. Проблеми, що перешкоджають вільному й ефективному руху товарів і громадян, – низька ефективність інфраструктури через зношеність фондів і монополізація деяких сегментів ринку. Співпраця між Україною та ЄС має ставити за мету фізичне забезпечення діяльності ЗВТ і поступове формування єдиного ринку транспортних послуг. Невідкладні завдання для України:

1. переговори про політику “відкритого неба” з повним входженням України до Спільної зони цивільної авіації ЄС;
2. сприяння розвитку основних наземних транспортних коридорів;
3. ліквідація бар’єрів для перетинання кордонів, передусім реформування митного контролю.

Потрібно відкрити внутрішній ринок для провідних європейських операторів і гармонізувати регуляторне середовище. Завдяки цьому зростатимуть можливості для зовнішньоекономічної діяльності українського бізнесу. Відповідно, зростатимуть і обсяги надходжень до Державного бюджету внаслідок збільшення обсягів перевезень. Водночас населення та бізнес, який отримуватиме якісніші послуги, будуть змушені зазнавати додаткових витрат, пов’язаних з користуванням модернізованою транспортною інфраструктурою.

Учасники транспортного ринку, що здійснюють міжнародні перевезення, загалом підтримують вільну торгівлю, адже стикаються з перешкодами доступу на європейські ринки. Проте вони можуть чинити спротив швидкій лібералізації ринку перевезень, яка може призвести до витіснення їх з ринку. Уряд може ініціювати реструктуризацію ключових секторів для підвищення їхньої готовності до жорсткішої конкуренції. Роль уряду критична в трансформації транспортного сектору, адже переважна більшість суб’єктів ринку – це державні підприємства або інституції, що мають бути реформованими (наприклад, митниця).

Фінансові послуги. Ринки фінансових послуг мають стрімку динаміку розвитку. Зростання капіталу й активів банківської системи, обсягів фондового ринку свідчить про поліпшення кількісних та якісних показників у фінансовому секторі. Водночас низка питань, пов’язаних з корпоративним управлінням, стандартами наглядових процедур, прозорістю фінансового сектору, процедурами боротьби з відмиванням коштів, підвищує ризики фінансових установ і може стати бар’єром для вільної торгівлі послугами між Україною та ЄС.

У рамках угоди про вільну торгівлю можливо буде запланувати низку регуляторних змін, реалізація яких дасть змогу вирішити ці проблеми і підвищити стійкість розвитку та стабільність ринку фінансових послуг. Це також сприятиме доступу українських фінансових установ до більш дешевих і довгострокових ресурсів і закладе основу для виходу цих установ на ринки фінансових послуг ЄС у довгостроковій перспективі. Низка фінансово-промислових груп чинитиме спротив лібералізації торгівлі фінансовими послугами з ЄС з огляду на можливість посилення конкуренції на ринку та ризик втрати контролю над бізнесом внаслідок створення прозорішої структури фінансового сектору. Водночас більшість ФПГ зацікавлені в підвищенні вартості своїх фінансових установ і в можливості продажу їх іноземним інвесторам на вигідніших умовах.

Тому лібералізація торгівлі фінансовими послугами з ЄС може бути дуже вигідна для власників фінансових установ і відчутно збільшить їхній капітал за умов реалізації адекватних стратегій розвитку бізнесу в процесі запровадження вільної торгівлі.

Інвестиційний клімат. Обсяги надходжень іноземного капіталу в Україну, зокрема прямих іноземних інвестицій, дуже динамічно зростають. Великі обсяги інвестицій надходять у банківський сектор, металургію, нерухомість, торгівлю та ін. Водночас низка питань, пов'язаних із захистом прав інвесторів, належним оформленням прав власності, корпоративним управлінням, неабияк стримує і зовнішніх, і внутрішніх інвесторів.

Угода про вільну торгівлю з ЄС повинна передбачати заходи щодо адаптації українського законодавства до більш прозорого та впорядкованого законодавства ЄС, що дасть змогу подолати бар'єри для діяльності інвесторів, зокрема у сферах корпоративного управління, оподаткування, руху капіталу між Україною та ЄС. Це призведе до збільшення кількості і поліпшення якості капіталу, що надходить в Україну ззовні, та спростити процедури виходу українського бізнесу на ринки ЄС. Частина великого бізнесу може чинити спротив змінам, спрямованим на створення прозоріших правил гри, через пов'язані із цим ризики втрати контролю над бізнесом. Водночас загальне поліпшення інвестиційного клімату в країні, що відбудеться внаслідок запропонованих змін, збільшить привабливість українського ринку, а відтак вартість внутрішнього бізнесу і капіталу його власників.

Державна допомога. Державна допомога – чи не найгостріше і найсуперечливіше питання, що постане під час переговорів з Європейським Союзом. Галузева та в окремих випадках регіональна підтримка урядом підприємств викривлюють умови торгівлі, що створює сприятливе середовище для порушення антидемпінгових розслідувань і квотування імпорту товарів торговельними партнерами України. Останні випадки порушення антидемпінгових розслідувань ЄС проти підприємств трубної промисловості України, аргументовані наявністю енергетичних субсидій, свідчать про важливість реформування сфери державної допомоги в країні.

Пріоритети для української сторони – гармонізація законодавства у сфері державної допомоги відповідно до вимог ЄС для забезпечення поступового переходу від фінансової допомоги окремим компаніям і галузям до регіональної та горизонтальної допомоги. Потрібно буде створювати (або вдосконалювати наявні) інституції та правила, що відповідають європейським стандартам, і у віддаленій перспективі прагнути до узгодження політики щодо конкуренції.

Більшість представників бізнесу, які брали участь в обговореннях, висловлювали готовність до лібералізації ринків товарів і послуг. Однак чимало з них не були готові відмовитися від державної допомоги, яка, на їхню думку, була єдиним інструментом захисту від конкуренції з іноземними компаніями. Ті бізнесмени, які були готові відмовитися від державної допомоги, наполягали на тривалих перехідних періодах, які український уряд повинен буде забезпечити під час переговорів з ЄС. Реформована система надання державної допомоги дасть змогу врегулювати проблеми доступу українських товарів і компаній на ринки ЄС.

Державні закупівлі. Державні закупівлі – один з найбільш корумпованих ринків в Україні. Принципи та правила функціонування ринку непрозорі. Існують численні технічні та бюрократичні бар'єри, що призводить до надлишкових часових і фінансових витрат компаній, які беруть у них участь. Недавні зміни до національного законодавства ще більше віддалили ринок від прозорих стандартів, які працюють в ЄС. Угода про поглиблену вільну торгівлю має обов'язково містити положення щодо державних закупівель. Реформа системи державних закупівель може сприяти ефективнішому розподілу ресурсів через прозорі правила, що призведе до зростання конкуренції та підвищення якості закупівель і бюджетних заощаджень для уряду. Гармонізація українського законодавства з нормами та правилами ЄС дасть змогу забезпечити прозорі принципи і правила фун-

кціонування ринку, полегшити захист прав учасників тендерів і зменшити фінансові та часові витрати, пов'язані з участю в них. Це унеможливить зловживання чиновників, і це позитивно сприйме більшість підприємств, які прагнуть брати участь у тендерах. Можна очікувати протидії реформам тією групою чиновників, які отримують незаконні прибутки внаслідок непрозорої системи.

Прозорість ринку державних закупівель залежатиме від інституцій, які регулюють діяльність ринку. Потреба у збільшенні фінансування на розбудову таких інституцій може зумовити невдоволення представників уряду, які опікуються державним бюджетом. Однак можна буде залучити кошти та практичну допомогу країн – членів.

Різка лібералізація ринку державних закупівель призведе до збільшення конкуренції. Українські компанії не готові до цього і потребуватимуть часу для адаптації. Ухвалення нової редакції закону про державні закупівлі та розбудова інституцій потребуватимуть часу (приблизно трьох років). Тому важливо увідповіднити профільне законодавство до стандартів СОТ та ЄС до початку переговорів про вільну торгівлю.

Зростання конкуренції через лібералізацію ринку державних закупівель викликає стурбованість представників великого і середнього бізнесу. Однак суттєвої зміни умов конкуренції не відбудеться. Уже нині західні учасники беруть участь у “великих” тендерах, тоді як вартість “маленьких” контрактів недостатньо висока для приваблення іноземців. Водночас уряд повинен активізувати зусилля щодо визнання відповідності між українськими та європейськими сертифікатами якості. Це неабияк полегшить доступ українських виробників (і не лише у сфері державних закупівель) на ринки ЄС.

Рух населення. Рух українських громадян до Європейського Союзу вкрай обмежений через бар'єри країн – членів ЄС у вигляді дозволів на працевлаштування та спільну візову політику ЄС. На підставі УПС до українських громадян, які легально працюють в ЄС, застосовують принцип недискримінації на основі громадянства. Однак вони не мають доступу до соціальних виплат через відсутність механізму координації систем соціального захисту між Україною та ЄС. Принцип недискримінації та доступ до соціальних виплат не поширюється на членів їхніх родин. Крім того, з огляду на невизнання українських дипломів і кваліфікацій в ЄС українські громадяни змушені виконувати переважно низькокваліфіковану роботу.

Реалізація нової угоди між Україною та ЄС не зможе забезпечити вільний рух українських громадян на території країн-членів ЄС у повному обсязі. Однак ця угода може сприяти створенню кращих умов для тих, хто вже працює в ЄС, і для членів їхніх родин. На політичному рівні це матиме позитивні наслідки для підтримки інтеграції України з ЄС.

Координація систем соціального захисту сприятиме доступу українських працівників до ресурсів соціального захисту під час їхньої роботи в країнах-членах і після повернення до України. Співпраця поза межами Болонського процесу й адаптація законодавства у сфері освіти, потрібна для взаємного визнання дипломів і кваліфікацій, дасть змогу українським працівникам виконувати кваліфікованішу роботу за кордоном.

Продовження переговорів з ЄС щодо впровадження безвізового режиму для всіх громадян України буде додатковим кроком на шляху до забезпечення вільного руху осіб між Україною та ЄС. Навіть часткове полегшення руху осіб між Україною та ЄС може сприяти додатковим інвестиціям, зменшенню соціальної нерівності, створенню нових робочих місць, збільшенню освітнього потенціалу та підвищенню соціальних стандартів.

Водночас заходи з полегшення доступу українців до ринку праці ЄС можуть спричинити збільшення обсягів трудової еміграції з України і дефіцит робочої сили у певних га-

лузях економіки. Для уникнення таких негативних наслідків уряд має створити умови для повернення мігрантів і інвестування їхніх знань, досвіду та грошей в економіку країни. Реформи, спрямовані на поліпшення бізнес-клімату в Україні, запровадження сприятливішого середовища для розвитку малого та середнього підприємництва, зменшення рівня корупції потрібно продовжити для того, щоб утримати громадян.

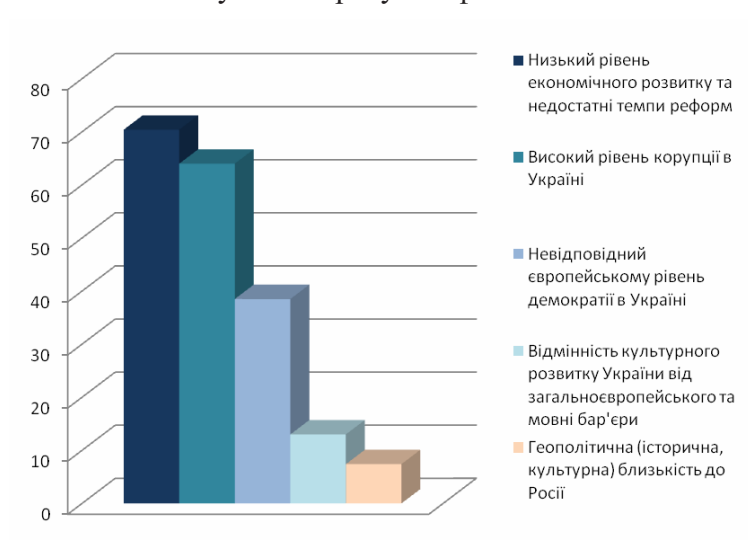
Екологія. Екологічну політику України важко назвати ефективною. Так, чинна система екологічних нормативів і правил, контролю, моніторингу, стимулів і санкцій не забезпечує зменшення шкоди довкіллю від економічної діяльності та безпечного природокористування. Невідповідність українських технологій і продукції екологічним стандартам ЄС – одна із суттєвих перешкод доступу наших товарів на ринки Європейського Союзу.

Майбутня угода про вільну торгівлю з ЄС міститиме розділ про співпрацю у сфері екології, що створить зовнішній тиск для стимулювання реформи екологічної політики країни. Позиція ЄС щодо змісту розділу про екологію в угоді про вільну торгівлю визначатиметься за оцінками впливу на сталий розвиток, що наразі вивчає Європейська Комісія.

Україні потрібно визначити свої інтереси, оцінити власну спроможність і цілі екологічної політики та вивчити можливості співпраці з ЄС. Пріоритетами співробітництва для України можуть бути посилення інституційної спроможності уряду у сфері екологічної політики, гармонізація системи національних екологічних стандартів, розвиток систем екологічного менеджменту та торгівлі відходами. Перевага для України – свобода обирати рівень відповідності зі стандартами та нормами ЄС і темпи гармонізації згідно з власними потребами та спроможностями.

Реформування екологічної політики країни дасть змогу поступово знизити енерго- та ресурсомісткість ВВП, розвивати ринок екологічних товарів, технологій і послуг, використати гармонізовані стандарти для забезпечення доступу українських товарів на ринки ЄС та обмеження надходження небажаних товарів в Україну, отримати й ефективно використати кошти від торгівлі відходами, сприяти підвищенню якості життя.

Інституційний розвиток у сфері охорони довкілля, розроблення та запровадження нових стандартів і процедур потребуватиме додаткових державних витрат. Ці витрати можна компенсувати за рахунок фінансової та технічної допомоги ЄС [8].

Рис. 1. Результати соціологічного опитування населення України щодо перешкод інтеграції у Європу

Дуже важливим питанням є поінформованість громадян України стосовно проблем інтеграційного спрямування держави. Хоча і МЗС України запевняє, що постійно проводяться заходи по донесенню інформації, щодо стану співробітництва зокрема з Європейським Союзом, але соціологічні дослідження показують, що населення відчуває брак інформації, а тому не може об'єктивно скласти власну оцінку інтеграційних процесів, в які залучена Україна. Але незважаючи на низьку інформованість, біль-

шість громадян можуть чітко відповісти на питання, що на їхню думку перешкоджає інтеграції України до ЄС. Результати нещодавнього соціологічного опитування наведено на рис 1.

Отже, українці усвідомлюють об'єктивні причини ускладнень інтеграції в світове співтовариство, і готові до якісних змін в державній політиці. Залишається лише здійснити необхідні перетворення, для приведення законодавчої та економічної сфер у відповідність до європейських норм.

Переговори щодо скасування митних тарифів між Україною та ЄС будуватимуться на домовленостях у рамках Світової організації торгівлі. Домовленості в межах ГАТТ/СОТ формують багатосторонню систему основних вимог щодо формування та функціонування зон вільної торгівлі. По-перше, СОТ дозволяє створення таких зон як виняток із режиму найбільшого сприяння (поряд зі створенням митних союзів, веденням прикордонної торгівлі, торговельними преференціями для менш розвинених країн). У цих випадках країни-учасниці мають сприятливіші умови для розвитку взаємної торгівлі порівняно з умовами для третіх країн. По-друге, такі угоди члени СОТ повинні укладати лише з іншими країнами-членами.

Світова економічна криза загострила проблеми інтеграції як у Європейському союзі так і в Україні. Європейський союз укладаючи зону про вільну торгівлю з Україною розширить ринки збуту свої виробників і внаслідок скасування мит зробить свої товари більш конкурентоспроможними, що у сукупності підвищить рівень доходів європейських підприємств та рівень економічного розвитку ЄС у цілому. Економічні вигоди для України є віддаленими у часі, оскільки для виходу на європейські ринки вітчизняні виробники повинні перейти на європейські стандарти, а це шлях довгий і який вимагає додаткових затрат.

Майбутня зона вільної торгівлі між Україною та ЄС не вимагає перегляду вже існуючих договорів про вільну торгівлю України з іншими країнами. Україна може мати одночасно зону вільної торгівлі з Російською Федерацією та Європейським Союзом. А також утворити у майбутньому нові зони вільної торгівлі, наприклад, з Ізраїлем або Канадою. ЄС має угоди про вільну торгівлю з 24 країнами, з трьома (Андора, Туреччина, Сан Маріно) – митні союзи. У межах Європейського Союзу існує вже спільний ринок та спільна митна політика, яка також передбачає спільний митний тариф по відношенню до третіх країн.

У 2009 році виникло питання приєднання України до Митного Союзу разом з Росією, Казахстаном та Білорусью. Члени митного союзу домовляються про скасування всіх тарифів між собою та замінюють свої індивідуальні тарифи на спільні (уніфіковані) ставки імпорتنих тарифів, які застосовуються членами митного союзу до країн, що не є членами союзу. Оскільки Україна на даний момент є членом СОТ то за умов її приєднання до Митного Союзу можливі два варіанти розвитку подій:

Росія, Казахстан, Білорусь як члени Митного Союзу повинні прийняти у якості спільних митних тарифів такі рівні тарифів, які не будуть перевищувати зв'язані українські, рівень яких було узгоджено при вступі України до СОТ, та проводити подальші переговори у СОТ на базі українських тарифів;

якщо Росія, Казахстан, Білорусь як члени Митного Союзу не погодяться, то Україні доведеться відкликати попередньо погоджені у рамках СОТ тарифні поступки на переговорах, що є дуже малоімовірним кроком для України.

Крім того необхідно враховувати, що між Україною та членами митного союзу укладені угоди про вільну торгівлю, які не працюють і не унеможливають застосування з

боку цих країн бар'єрів для виходу українських товарів на їх ринки. «Непрацююча» угода про зону вільної торгівлі з Росією, Білоруссю та Казахстаном викликає сумніви у майбутніх вигодах членства у митному союзі.

Висновки. Очевидно, вибір оптимального для України інтеграційного рішення є непростим, неоднозначним: потрібно врахувати цілу низку внутрішніх і зовнішніх факторів. Але робити вибір потрібно в найкоротші строки, тому що ставлення ЄС до України, в світлі нещодавніх політичних подій різко змінилось. Звичайно, поступова інтеграція у обидві митні зони та ефективна співпраця в двох напрямках була б ідеальним варіантом майбутнього розвитку для сучасної України, але на жаль, це не підтримали ані ЄС, ні Росія. Отже, враховуючи зважену оцінку переваг і недоліків кожного напрямку співпраці на пріоритетні галузі, можна зробити висновок, що більш продуктивною може бути співпраця з ЄС. Звичайно, багато змін необхідно провести, як в нормативно-правовому регулюванні, так і в державній економіці в цілому, тому що ЄС висуває більш жорсткі умови до своїх партнерів. Виконання таких умов потребує значних затрат і додаткових зусиль, але створивши зону вільної торгівлі з європейськими країнами ми отримаємо винагороду – могутнього партнера на світовій арені, співпраця з яким в довгостроковій перспективі здатна поліпшити важку економічну ситуацію в країні.

Література

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З.С Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
2. Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник./В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, А.Є.Тамм, А.В.Меляков та ін. За заг.ред.академіка НАН України, д.т.н. В.П.Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. – 200 с.
3. Формування і реалізація державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України / Хандогій В. // Актуальні проблеми співробітництва України з НАТО. /Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи. Зб. наук.праць. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.8-32
4. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник. – К. : Либідь, 2003. – С. 21
5. Грановський В., Нанівська В. Нова зовнішня політика Україна має план // Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2011 р. - №1-2.
6. Сушко О., Філіпчук В. Ще раз про ЄЕП. Для тих, хто ще не зрозумів або вже забув. // «Дзеркало тижня» – 18 .06.2010р. – №23.
7. Шнирков О. Зони вільної торгівлі у світовій економіці //«Дзеркало тижня» – 03.03.2008р. - №8.
8. Шумило О. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС // Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2008. – №1.
9. Мальський О. СОТ та її наслідки // Щоденна всеукраїнська газета “День”. – 2008р. – №25. – с.67-69.